

MAGDALENA BARTOSZEWICZ

Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Nauk o Edukacji, Polska
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1562-3625>
magdalena.bartoszewicz@interia.pl

Wiedza potoczna uczniów w młodszym wieku szkolnym na temat istoty i sposobów uczenia się

Personal Knowledge of Younger School-Age Children about Essence and Methods of Learning

Abstract. The article presents the issue of psychological concepts, the essence and methods of learning. The main aim of the research was to find out colloquial concepts of younger school-age children about the essence and methods of learning. The article presents the assumptions of a focus interview conducted among 246 students of younger school-age. The analysis of the research results showed that the knowledge of younger school-age children about the essence and methods of learning is broad. Children can define learning, describe different types of learning and show many ways of learning.

Keywords: learning; younger school-age; ways of learning; colloquial concepts; focus interview

Abstrakt. W artykule przedstawiono zagadnienie psychologicznych koncepcji, istoty oraz metod uczenia się. Głównym celem badań było poznanie potocznych koncepcji uczniów w młodszym wieku szkolnym na temat istoty i sposobów uczenia się. Autorka opisała założenia wywiadu fokusowego przeprowadzonego wśród 246 uczniów w młodszym wieku szkolnym. Analiza wyników badań wykazała, że wiedza uczniów w młodszym wieku szkolnym na temat istoty i metod uczenia się jest szeroka. Dzieci potrafią zdefiniować uczenie się, opisać różne rodzaje uczenia się oraz przedstawić wiele sposobów uczenia się.

Słowa kluczowe: uczenie się; młodszy wiek szkolny; sposoby uczenia się; potoczne koncepcje; wywiad fokusowy

WSTĘP

Uczenie się to jedna z podstawowych form działalności człowieka, towarzysząca mu przez całe życie. Szczególne znaczenie ma w życiu dziecka, które poznaje świat dzięki uczeniu się zarówno spontanicznemu, jak i reaktywnemu (Wygotski 1971). Podkreśla się, że od samego początku edukacja powinna mieć na celu rozwijanie kompetencji uczenia się i metauczenia się dziecka (Uszyńska-Jarmoc 2013). Uświadomienie sobie, czym jest i jak przebiega proces uczenia się pozwala na świadome i refleksyjne podejmowanie tego procesu. Celem przeprowadzonych badań było poznanie potocznych koncepcji uczniów w młodszym wieku szkolnym na temat istoty i sposobów uczenia się. Termin *uczenie się* definiowany jest jako proces, w którym na drodze przeżywania doświadczeń życiowych i poznawania rzeczywistości zmieniają się lub powstają zupełnie nowe formy zachowania (Okoń 2004; Kupisiewicz, Kupisiewicz 2009). W niniejszym opracowaniu przyjęłam definicję uczenia się, według której jest to „proces pośredniego i bezpośredniego, świadomego i nieświadomego gromadzenia doświadczeń poznawczych, społecznych i praktycznych oraz ich przetwarzania (...), dzięki któremu następuje modyfikacja starych lub powstawanie nowych znaczeń, postaw, wartości lub zachowań” (Uszyńska-Jarmoc 2010, s. 64). Uważam, że szeroko opisuje ona termin *uczenie się* oraz w pełni oddaje jego znaczenie.

Warto również przybliżyć postrzeganie procesu uczenia się w teoriach psychologicznych. Zgodnie z założeniami koncepcji behawiorystycznej, której początek sięga 1913 r. (Colman 2009), proces uczenia się polega na przyswajaniu wiedzy i umiejętności na zasadzie transferu od nauczyciela do ucznia (Uszyńska-Jarmoc 2013). W takim ujęciu to nauczyciel odgrywa główną rolę w procesie nauczania, natomiast uczeń jest biernym odbiorcą. Uczenie się traktowane jest jako proces, który ma na celu zmianę zachowania za pomocą oddziaływań bodźców zewnętrznych (Zimbardo, Gerring 2006; Uszyńska-Jarmoc 2013; Oommen 2020), przy czym odpowiednie wzmocnienia powodują powstawanie pożądanych reakcji ucznia. Przełom w podejściu do uczenia się nastąpił w efekcie pojawienia się kognitywizmu w latach 60. XX w. (Wiśniewska-Kin 2007). W myśl założeń koncepcji kognitywistycznej zakłada się, że wiedzę o zachowaniu człowieka mogą poszerzyć badania nad ludzkim myśleniem (Sternberg 2001), w związku z tym zaczęto podkreślać udział procesów i mechanizmów psychicznych podczas procesu uczenia się. Pod koniec ubiegłego wieku nastąpiło przejście do konstruktywizmu. Uczenie się ujmowane jest w tym nurcie jako samodzielne, aktywne działanie jednostki, wyzwalane przez konflikt poznawczy w sytuacjach problemowych. W takim ujęciu wiedza nie pochodzi z transferu od nauczyciela, każdy uczeń konstruuje bowiem swoją własną wiedzę (Bonar 2008; Sławińska 2010; Uszyńska-Jarmoc 2013; Klus-Stańska 2018). Rola nauczyciela w procesie uczenia się polega na organizowaniu uczniom warunków do działań poznawczych, a nie na przekazywaniu jedynej, słusznej wiedzy (Dylak 2000). Warto jeszcze podkreślić, że poznanie ma charakter czynny, a nie bierny (Klus-

-Stańska 2000). Według założeń koncepcji konstruktywistycznej to dziecko odgrywa najważniejszą rolę we własnym procesie uczenia się.

Najnowszą teorią uczenia się jest konektywizm, który traktowany jest jako uzupełnienie konstruktywizmu (Uszyńska-Jarmoc 2013). Konektywizm kojarzony jest też z teorią uczenia się w epoce cyfrowej (Borawska-Kalbarczyk 2015). Z jego założeń wynika, że jednostka nadal pozostaje w centrum własnego procesu uczenia się, ale może on zachodzić na wiele różnych sposobów, a wiedza może być czerpana z różnych źródeł, np. z sieci społecznej i informatycznej, poza tym może być dostarczana do nich na zasadzie wymiany. W koncepcji konektywizmu proces uczenia się obejmuje konfrontowanie różnych opinii, dostrzeganie powiązań między różnymi informacjami oraz tworzenie sieci połączeń między różnymi koncepcjami (Uszyńska-Jarmoc 2013; Borawska-Kalbarczyk 2015).

Wiedza na temat procesu uczenia się stanowi klucz do efektywnego uczenia się. Związane jest z tym pojęcie metauczenia się, rozumiane jako „proces zdobywania wiedzy na temat istoty, celów, mechanizmów, zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań uczenia się”, a także rozumienie własnego uczenia się (Uszyńska-Jarmoc 2010, s. 64). W literaturze przedmiotu oraz w słowniku języka polskiego sposoby, metody, techniki, strategie i style traktowane są jako synonimy i definiowane jako metoda umożliwiająca zrealizowanie, osiągnięcie czegoś czy też określony sposób postępowania (Kupisiewicz 1994; Dunaj 2002; Buehl 2004; Ledzińska, Czerniawska 2011; Geuenich i in. 2016).

POTOCZNE KONCEPCJE RZECZYWISTOŚCI

Każdy człowiek posiada potoczną wiedzę na różne tematy, ugruntowaną na podstawie własnych doświadczeń. W literaturze metodologicznej potoczne koncepcje określa się mianem ukrytych, intuicyjnych przekonań lub naiwnych teorii, które dają człowiekowi podstawy wiedzy o otaczającej go rzeczywistości (Lachowicz-Tabaczek 2004). Warto podkreślić, że naiwne potoczne koncepcje tworzone są na podstawie subiektywnego poznania, co oznacza, że w ten sposób pozyskana wiedza może być tylko częściowo pewna (Dylak 2013). Potoczność może być rozumiana jako „stan mniej doskonały od nauki – powierzchowny lub wręcz fałszywy” (Niżnik 1991, s. 160). Wiedza potoczna przekazywana jest w procesie socjalizacji i kształtuje się na drodze bezpośredniego wnioskowania o otaczającej rzeczywistości (Gawel 2011).

W niniejszym artykule przyjęto, że potoczne koncepcje to wiedza osobista uczniów na temat rzeczywistości, którą tworzą na podstawie codziennych doświadczeń. Celem badań było poznanie potocznych koncepcji, subiektywnych przekonań i własnych spostrzeżeń uczniów w młodszym wieku szkolnym na temat istoty i sposobów uczenia się.

METODOLOGIA BADAŃ

Celem przeprowadzonych badań było poznanie wiedzy potocznej uczniów w młodszym wieku szkolnym na temat istoty i sposobów uczenia się człowieka. Chciałam dowiedzieć się, co uczniowie wiedzą o procesie uczenia się oraz czy znają i stosują różne sposoby uczenia się. W związku z tym sformułowałam następujący problem badawczy: Jaki jest stan wiedzy uczniów w młodszym wieku szkolnym na temat istoty i sposobów uczenia się? Zasób wiedzy uczniów poznałam poprzez przeprowadzenie wywiadu fokusowego, którego istotą jest skupienie się respondentów na danym zagadnieniu, wyrażanie swoich opinii oraz rozbudowywanie i uzupełnianie swoimi spostrzeżeniami wypowiedzi innych uczestników (Kvale 2010; Lisek-Michalska 2013; Ciechowska, Szymańska 2018). Wywiady fokusowe są prowadzone w kilkuosobowych grupach, są to tzw. *mini groups* (Ciechowska, Szymańska 2018). Podkreśla się, że odpowiednio wytworzona przez prowadzącego życzliwa atmosfera podczas wywiadu pozwala na aktywne, swobodne uczestnictwo osób badanych (Kubinowski 2010).

W badaniach wzięło udział 246 uczniów w młodszym wieku szkolnym ze szkół podstawowych (wiejskich i miejskich) zlokalizowanych na terenie województwa podlaskiego. Na potrzeby badania uczniowie w ramach swoich klas zostali podzieleni na kilkuosobowe zespoły, w których uczestniczyli w wywiadzie fokusowym. Odpowiedzi uczniów nagrano, a następnie dokonano transkrypcji. Kwestionariusz wywiadu zawierał osiem kategorii tematycznych dotyczących uczenia się, w tym m.in. sposobów, celów, miejsc uczenia się i uwarunkowań efektów uczenia się. Dzieciom zadano m.in. następujące pytania: Co to jest uczenie się? Czym dla was jest uczenie się? Jak wytłumaczylibyście trzylatkowi, co to znaczy uczyć się? Co najczęściej robicie, aby się czegoś nauczyć? Jakie znaczą metody uczenia się?

Jak wskazuje tytuł niniejszego artykułu, najbardziej interesowało mnie to, jak dzieci rozumieją uczenie się oraz jakie sposoby uczenia się znają, w związku z tym przeanalizowałam odpowiedzi uczniów głównie w tych kategoriach. Pytania miały charakter otwarty, co umożliwiło osobom badanym udzielanie szczerych, niczym nieograniczonych odpowiedzi.

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

Wyjaśnienia istoty uczenia się w rozumieniu uczniów szukałam w odpowiedziach udzielonych na pytania: Co to jest uczenie się? Czym dla was jest uczenie się? Na czym polega uczenie się? Co to znaczy uczyć się?

Uczniowie najczęściej kojarzyli uczenie się z tym, co robią w szkole, czyli z pisaniem, czytaniem, liczeniem, rozwiązywaniem zadań. W swoich odpowiedziach badani uczniowie często wskazywali także, że uczenie kojarzy im się z osobą nauczyciela:

Uczenie się to jest taka rzecz, jak chodzimy do szkoły. To wtedy pani nam tłumaczy, my się tego uczymy i to jest uczenie się.

Na tablicy pani pisze różne rzeczy, które przepisujemy do swoich zeszytów.

Analizując takie odpowiedzi uczniów, można skłonić się ku stwierdzeniu, że w procesie ich uczenia się nadal główną rolę odgrywa nauczyciel. Uczenie się w takiej sytuacji ma więc charakter przedmiotowy i nie oddaje idei konstruktywizmu (Oelszlaeger 2007).

Pojawiły się jednak także odpowiedzi określające uczenie się jako dowiadywanie się czegoś nowego oraz zdobywanie nowych umiejętności:

Uczenie się to jest takie coś, że jak chcesz coś napisać i nie umiesz, to musisz się nauczyć, żeby wiedzieć.

Uczenie się to dobra wiedza, aby dobrze robić prace i nie mieć błędów.

Uczenie się to takie coś, żeby człowiek dużo wiedział.

To dowiadywanie się na lekcji czegoś nowego.

Jakby się nie chodziło do szkoły to by się nie wiedziało.

Niektórzy uczniowie określili uczenie się jako całożyciową aktywność człowieka:

Uczenie się jest przez całe życie, od urodzenia aż do śmierci.

Coś, co muszą robić dziadziusia, dzieci, dorośli i czasem dziadkowie.

Ponadto wielu uczniów zwróciło uwagę na ogromne znaczenie uczenia się w życiu człowieka:

Uczyć się trzeba, żeby móc zostać dorosłym i chodzić do pracy.

Jak chcesz znaleźć pracę, to musisz się dobrze uczyć.

Jak na przykład będziemy mieli dzieci, to jak dziecko nas spyta o coś, to musimy na to odpowiedzieć, coś umieć.

Biorąc pod uwagę fakt, że ludzie uczą się przez całe życie, jeden z uczniów odpowiedział: *Wszyscy ludzie są uczniami.* Z kolei wypowiedź innego ucznia wskazuje

na skojarzenie uczenia się z jego instytucjonalną formą i pewnym rodzajem przymusu: *Uczenie się jest czymś, co każde dziecko musi przejść w przedszkolu i szkole.*

Niektórzy uczniowie wskazali, że proces uczenia się może zachodzić w różnych miejscach, w różnym czasie, a także że odbywa się świadomie i nieświadomie oraz dowolnie i mimowolnie. Obrazują to następujące odpowiedzi:

Uczenie się to coś, co robimy w szkole, w domu, wszędzie w życiu.

Można się uczyć nie tylko w szkole.

To dowiadujemy się różnych ważnych rzeczy w szkole i w domu oraz uczymy się nawet jeśli tego nie chcemy.

Czasem uczymy się w szkole i wiemy o tym, bo robimy prace różne, ale czasem uczymy się i nawet nie wiemy o tym.

Ponadto uczniowie skojarzyli uczenie się ze wzbogacaniem własnej wiedzy, poszerzaniem zainteresowań oraz zdobywaniem nowych umiejętności.

Odpowiedzi uczniów na pytanie: Jak byście wytłumaczyli młodszemu koledze, czym jest uczenie się i co to znaczy uczyć się? – w zdecydowanej większości opisują to, czym zajmują się na co dzień w szkole. Zdaniem uczniów uczenie się to:

Robienie ćwiczeń z takiej książeczki w klasie.

Poznawanie różnych liter, cyferek.

Sluchanie nauczycielki w klasie i przepisywanie z tablicy różnych zdań.

To czytanie książek, lektur, robienie zadań z matematyki i polskiego.

Warto zaznaczyć, że pojawiły się również odpowiedzi podkreślające rolę mózgu w procesie uczenia się:

To rozwijanie mózgu.

To takie coś, co w mózgu się coraz bardziej powiększa i powiększa.

Kilkoro uczniów dostrzegło, że z biegiem czasu uczą się coraz więcej, na co wskazują następujące odpowiedzi:

Uczenie się polega, że uczysz się coraz więcej i więcej różnych rzeczy.

Po kolei uczymy się najpierw łatwych rzeczy i już w trzeciej klasie są coraz trudniejsze zadania, ćwiczenia.

Pojawiły się także stwierdzenia określające uczenie się zarówno jako przyjemność, jak i coś nieprzyjemnego, przymus:

Mało kto lubi się uczyć, ale trzeba chodzić do szkoły, żeby się czegoś dowiedzieć.

Dla niektórych to przyjemna praca, a dla niektórych już nie.

Tylko jeden uczeń podkreślił, że uczenie się jest *samodzielnym dowiadymaniem się*. Dwoje uczniów odpowiedziało, że uczą się dla siebie, a nie dla innych.

Zapytani o sposoby uczenia się, jak się uczymy oraz co można zrobić, aby się nauczyć, uczniowie najczęściej odpowiadali, że ludzie uczą się poprzez czytanie książek, gazet i encyklopedii oraz podróżowanie. Sposobem uczenia się określili też korzystanie z Internetu oraz oglądanie bajek edukacyjnych, z których uczą się mnożenia, dzielenia i zasad ortografii. Ponadto w swoich odpowiedziach uczniowie zwrócili uwagę na rolę bliskich im osób, ponieważ stwierdzili, że można się uczyć, słuchając starszego rodzeństwa, rodziców, dziadków, wychowawczynie.

Uczenie się zarówno poprzez interakcje z innymi osobami, jak i korzystanie z Internetu odnosi się do idei konektywizmu – uczenia się w sieci społecznej i informatycznej (Uszyńska-Jarmoc 2013; Borawska-Kalbarczyk 2015). Odpowiedzią, która wyróżnia się na tle innych, jest stwierdzenie, że *uczyć się można też na błędach*. Niektórzy uczniowie wskazali ponadto na rolę otoczenia społecznego oraz zabawę jako sposób uczenia się. Ich zdaniem podczas zabawy z innymi dziećmi uczą się zasad bezpiecznego zachowania, przegrywania i wygrywania, dzielenia się różnymi przedmiotami, stania w kolejce na placu zabaw. Odpowiedzi uczniów mogą świadczyć o tym, że postrzegają zabawę jako rozrywkę, ale też dzięki niej uczą się tego, jak zachowywać się kulturalnie i bezpiecznie w gronie innych osób. Jeden uczeń podał przykład zabawy w sklep, dzięki której można nauczyć się liczenia. Uczniowie wskazali również, że sposobem uczenia się jest wykonywanie obowiązków domowych i pomaganie rodzicom w takich czynnościach, jak sprzątanie, zmywanie naczyń czy wyrzucanie śmieci, które każdy człowiek wykonuje w dorosłym życiu. Ponadto jeden z uczniów stwierdził: *Obowiązki domowe uczą planować swoim czasem*.

Zapytani o sposoby, które wykorzystują, żeby się czegoś nauczyć, uczniowie odpowiedzieli:

Zaznaczam mazakami lub ołówkiem w książce.

Rysujemy sobie rysunki, obrazki.

Wieszam wszędzie kartki z tym, co się uczę.

Czytam dużo razy.

Przyklejam kolorowe karteczki.

Robię tabelkę z ważnymi informacjami.

Często sobie napiszę na rękę (...) i cokolwiek robię, to patrzę na rękę i tak się uczę.

Jeden z uczniów wskazał, że ucząc się wyrazów z języka angielskiego, stosuje tzw. fiszki: *W języku angielskim ja piszę na karteczce z jednej strony po polsku, a z drugiej po angielsku. (...) jak jest dobrze, to odkładam na prawą stronę, a jak źle, to na lewą.*

Na podstawie odpowiedzi udzielonych przez uczniów można wnioskować, że znane są im metody uczenia się wykorzystujące percepcję wzrokową. Niektórzy z nich wskazali, że podczas uczenia się korzystają także z pomocy rodziców:

Tato mi pokazuje sztuczki na łatwą tabliczkę mnożenia.

Ćwiczę z mamą ortografię, robimy dyktanda lub małe testy.

Ponadto niektórzy zwrócili uwagę na to, jak ważne jest podejście do uczenia się:

Nie robić tego na siłę, tylko podejść do tego z uśmiechem, bo tak to nam nic nie wyjdzie z tego, nie wejdzie nic nam do głowy.

Nie można się denerwować, bo jak się jest w złym humorze, to nie można nic zapamiętać.

Jeden uczeń w swojej wypowiedzi podkreślił, że każdy może mieć inny styl uczenia się: *Można się nauczyć, cały czas patrząc na coś, albo można cały czas to powtarzać, powtarzać albo słuchowo, różne są geny.* Można przypuszczać, że mówiąc o „genach”, uczeń miał na myśli zmysły, które w różnym stopniu uaktywnione są u ludzi, co decyduje o ich preferencjach dotyczących sposobów uczenia się. W literaturze opisywane są różne style uczenia się. Wskazuje się na styl: wzrokowy, słuchowy, kinestetyczny, komunikacyjny (Linksman 2001; Ledzińska, Czerniawska 2011; Geuenich i in. 2016).

Na pytanie, w jaki sposób uczniowie preferują się uczyć: samodzielnie czy w grupie, zdecydowana większość badanych odpowiedziała, że preferują uczenie się grupowe. Wskazali wiele zalet takiej formy uczenia się, jak np. wzajemna pomoc, wsparcie, poznanie kolegów, dzielenie się zadaniami oraz wzajemne uzupełnianie się: *każdy coś będzie wiedział i wiedza się będzie uzupełniać, a także im więcej osób, tym więcej pomysłów.* Tylko kilkoro uczniów stwierdziło, że łatwiej jest im się skupić podczas

samodzielnej pracy. Nieliczna grupa uczniów uznała, że *samemu można wymyślić więcej pomysłów niż w grupie*. W literaturze podkreśla się znaczenie grupowego uczenia się, ponieważ praca w grupach prowokuje do dyskusji, pozwala na większą aktywność i swobodę uczniów, a także powoduje wzrost wzajemnej życzliwości (Gołębniak, Teusz 1996; Klus-Stańska 2000; Deptuła 2004). Niektórzy badani podkreślili, że umiejętność pracy w grupie jest bardzo ważna w życiu, o czym świadczy m.in. następująca wypowiedź: *W grupie trzeba pracować, bo jak będziemy dorośli i już mieć swoją pracę, to jak będziemy siedzieć z kimś w pokoju to musimy też umieć z nim pracować*.

Na pytanie: Jedni ludzie wolą naukę czegoś, zostawiając to na ostatnią chwilę, a inni wolą uczyć się systematycznie. Co o tym sądzicie, co jest lepsze? – uczniowie najczęściej wskazywali, że preferują systematyczne uczenie się. Świadczą o tym następujące odpowiedzi:

Lubię się uczyć systematycznie po każdej lekcji, wtedy lepiej wychodzą mi sprawdziany.

Gdy uczymy się systematycznie, wtedy rozkładamy materiał na odpowiednią ilość dni i zawsze zdążymy na czas.

Według badanych uczniów zostawianie uczenia się na ostatnią chwilę powoduje zaległości. Jednak znalazły się też takie osoby, które wolą zostawić naukę na ostatnią chwilę, wcześniej zaś odpoczywają, oglądając telewizję lub grając na komputerze: *A ja wolę uczyć się na ostatnią chwilę, bo wtedy mam czas dla siebie, żeby pograć w gry lub obejrzeć telewizję, a tak siedziałbym ciągle w nauce*.

Podsumowując, można stwierdzić, że wiedza potoczna uczniów na temat istoty i sposobów uczenia się w pewnym stopniu pokrywa się z definicją uczenia się przyjętą na potrzeby artykułu. Uczniowie w swoich odpowiedziach wskazywali na całościowy aspekt uczenia się. Potrafili odróżnić uczenie się świadome (na zajęciach w szkole, przygotowując się w domu do testów) oraz nieświadome (przy okazji wykonywania różnych codziennych czynności), a także dostrzegli, że uczenie się odbywa się na drodze interakcji z innymi osobami, korzystania z różnych źródeł, podczas zabawy czy wykonywania obowiązków domowych. Są to doświadczenia poznawcze, społeczne i praktyczne, w efekcie których powstają nowe lub zmieniają się już istniejące znaczenia, wartości, zachowania, na co także wskazywali uczniowie.

ZAKOŃCZENIE

Analiza wypowiedzi uczniów w młodszym wieku szkolnym pozwala wysnuć wniosek, że zasób wiedzy w zakresie pojęcia uczenia się oraz sposobów uczenia się jest szeroki. Mimo to jednak dość często badani uczniowie postrzegali uczenie się w kontekście takich zajęć szkolnych, jak pisanie, czytanie, liczenie czy praca z książką,

co wynika z ich codziennych doświadczeń oraz prawdopodobnie z określania przez dorosłych szkoły jako miejsca, w którym człowiek się uczy.

Z pewnością wciąż istnieje potrzeba tworzenia i organizowania programów zajęć, które umożliwiłyby uczniom rozwijanie kompetencji uczenia się i metauczenia się oraz poznawanie różnych sposobów uczenia się. Warto poszerzać świadomość nauczycieli w zakresie różnych koncepcji uczenia się, a w szczególności konstruktywizmu, a także metod, sposobów i stylów uczenia się. Takie działania mogą sprzyjać tworzeniu przez nauczycieli różnorodnego, dostosowanego do uczniów środowiska uczenia się, z uwzględnieniem ich preferencji i możliwości. Świadome organizowanie środowiska edukacyjnego zgodnie z podejściem konstruktywizmu pozwoli uczniom stanąć w centrum własnego procesu uczenia się, a co za tym idzie konstruować własną wiedzę i refleksyjnie odbierać rzeczywistość, zamiast być biernym odbiorcą wiedzy transmitowanej od nauczyciela.

BIBLIOGRAFIA

- Bonar J. (2008). *Rozwijanie twórczości uczniów klas początkowych poprzez zadania dydaktyczne w toku kształcenia zintegrowanego*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Borawska-Kalbarczyk K. (2015). *Kompetencje informatyczne uczniów w perspektywie zmian szkolnego środowiska uczenia się*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Buehl D. (2004). *Strategie aktywnego nauczania, czyli jak efektywnie nauczać i skutecznie uczyć się*. Kraków: Wydawnictwo Edukacyjne.
- Ciechowska M., Szymańska M. (2018). *Wybrane metody jakościowe w badaniach pedagogicznych*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Colman A.M. (2009). *Słownik psychologii*. Warszawa: PWN.
- Deptuła J. (2004). *Miejsce pracy grupowej w procesie kształcenia w opinii nauczycieli szkół podstawowych*. Olsztyn: UWM (maszynopis pracy magisterskiej).
- Dunaj B. (2002). *Popularny słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Wilga.
- Dylak S. (2000). Konstruktywizm jako obiecująca perspektywa w kształceniu nauczycieli. W: H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, S. Dylak (red.), *Współczesność a kształcenie nauczycieli* (s. 71–72). Warszawa: WSP ZNP.
- Dylak S. (2013). *Architektura wiedzy w szkole*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Gawęł A. (2011). Świadomość zdrowotna jako kategoria wyznaczająca cele edukacji zdrowotnej. W: A. Gawęł, B. Bieszczada (red.), *Kategorie pojęciowe edukacji w przestrzeni interdyscyplinarnych interpretacji* (s. 83–99). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Geuenich B., Hammelmann I., Havas H., Mündemann, B.-M., Novac K., Solms A. (2016). *Techniki uczenia się. Jak efektywnie przyswajać wiedzę*. Konstancin-Jeziorna: Wydawnictwo REA-SJ.
- Gołębiak D.B., Teusz G. (1996). *Edukacja poprzez język*. Warszawa: Wydawnictwo CODN.
- Klus-Stańska D. (2000). *Konstruowanie wiedzy w szkole*. Olsztyn: Polska Oficyna Wydawnicza.
- Klus-Stańska D. (2018). *Paradygmaty dydaktyki. Myśleć teorii o praktyce*. Warszawa: PWN.
- Kubinowski D. (2010). *Jakościowe badania pedagogiczne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kupisiewicz C. (1994). *Podstawy dydaktyki ogólnej*. Warszawa: Polska Oficyna Wydawnicza BGW.

- Kupisiewicz C., Kupisiewicz M. (2009). *Słownik pedagogiczny*. Warszawa: Polska Oficyna Wydawnicza BGW.
- Kvale S. (2010). *Prowadzenie wywiadów*. Warszawa: PWN.
- Lachowicz-Tabaczek K. (2004). *Potoczne koncepcje świata i natury ludzkiej*. Gdańsk: GWP.
- Ledzińska M., Czerniawska E. (2011). *Psychologia nauczania*. Warszawa: PWN.
- Linksman R. (2001). *W jaki sposób szybko się uczyć*. Warszawa: Świat Książki.
- Lisek-Michalska J. (2013). *Badania fokusowe. Problemy metodologiczne i etyczne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Niżnik J. (1991). „Potoczność” jako kategoria teoretyczna. W: A. Jawłowska (red.), *Kategoria potoczności. Źródła filozoficzne i zastosowania teoretyczne* (s. 159–165). Warszawa: Instytut Kultury.
- Oelszlaeger B. (2007). *Jak uczyć uczenia się? Środki i metody kształcenia samokontroli i samooceny w edukacji wczesnoszkolnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Okoń W. (2004). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Oommen G. (2020). Learning theories – taking a critical look at current learning theories and the ideas proposed by their authors. *Asian Journal of Research in Education and Social Sciences*, 2(1), s. 27–32.
- Sławińska M. (2010). *Konstruowanie wiedzy na zajęciach w przedszkolu*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Sternberg R.J. (2001). *Psychologia poznawcza*. Warszawa: WSiP.
- Uszyńska-Jarmoc J. (2010). Metauczenie się dzieci w młodszym wieku szkolnym. W: E. Jaszczyszyn, J. Szada-Borzyszkowska (red.), *Edukacja dziecka: mity i fakty* (s. 63–75). Białystok: Trans Humana.
- Uszyńska-Jarmoc J. (2013). Uczenie się dzieci jako warunek ich rozwoju i nabywania kompetencji kluczowych. W: J. Uszyńska-Jarmoc, B. Dudel, M. Głowska-Sołdatow (red.), *Rozwijanie kompetencji kluczowych uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej* (s. 41–54). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Wiśniewska-Kin M. (2007). *Chcieć, pragnąć, myśleć, widzieć – rozumienie pojęć przez dzieci*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Wygotski L.S. (1971). *Wybrane prace psychologiczne*. Warszawa: PWN.
- Zimbardo P.G., Gerrig R. (2006). *Psychologia i życie*. Warszawa: PWN.